

Examen HAVO

2017

tijdvak 1
dinsdag 16 mei
13.30 - 16.30 uur

economie

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 26 vragen.

Voor dit examen zijn maximaal 48 punten te behalen.

Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld

Opgave 1

Restaurant La Mama

Georgio en zijn vrouw Teresa zijn sinds kort de eigenaren van restaurant La Mama. Het restaurant wordt momenteel verbouwd en zal over een paar weken opengaan. Georgio en Teresa hopen zo hun droomwens in vervulling te laten gaan. Ze willen van La Mama een uniek restaurant maken, zeven dagen per week open met een aanbod van uitsluitend een *all-inclusive* diner: een viergangenmenu inclusief drank voor een vaste prijs. Ze hebben een adviseur gevraagd een inschatting te maken van de kosten en opbrengsten na opening (zie bron 1). Op een avond bespreken Georgio en Teresa bij kaarslicht de bedrijfsdoelstelling van La Mama.

Gebruik bron 1.

- 2p 1 Maak van onderstaande tekst een economisch juiste redenering. Uit de ... (1) ... is af te leiden, dat La Mama een aanbieder is op een markt van ... (2) ... concurrentie. De variabele kosten van La Mama zijn ... (3) .... Kies uit:
- bij (1) GTK-lijn / prijs-afzetlijn
  - bij (2) onvolkomen / volkomen
  - bij (3) progressief / proportioneel

Gebruik de tekstwolk van Georgio en bron 1.

- 1p 2 Bereken de omzet per avond bij de bedrijfsdoelstelling van Georgio.

Gebruik de tekstwolk van Teresa en bron 2.

- 2p 3 In welke grafiek is de bedrijfsdoelstelling van Teresa juist gearceerd?

Uiteindelijk stellen Georgio en Teresia de prijs voor een *all-inclusive* diner vast op € 50. Omdat Georgio verwacht dat het restaurantbezoek op maandag beduidend lager zal zijn dan de rest van de week, stelt hij voor de prijs op maandag te verlagen naar € 40. Georgio motiveert: “Ik ga er daarbij van uit dat we te maken hebben met een prijselastische vraag.”

Gebruik bron 1 bij de vragen 4 en 5.

- 2p 4 Is de vraag in bovenstaande situatie inderdaad prijselastisch? Licht het antwoord toe met een berekening.

Teresia reageert: “Je maakt een fout. Deze grafiek geldt niet voor een maandag, want op die dag ligt de prijs-afzetlijn anders dan de andere dagen van de week.”

- 2p 5 Licht de prijsafzetlijn voor een *all-inclusive* diner op een maandag volgens Teresia meer naar links of meer naar rechts ten opzichte van de lijn voor de andere dagen van de week? Verklaar het antwoord.

Een jaar na de opening ervaren Georgio en Teresia dat ze in de grote eetzaal niet goed de huiselijke sfeer kunnen krijgen die ze eigenlijk zoeken. Ze besluiten tot een verbouwing. Dit gaat hen € 100.000 kosten en zoveel geld hebben ze op dit moment niet. Ze kunnen naar de bank gaan om een extra hypothecaire lening af te sluiten, of ze kunnen kiezen voor lenen via het systeem van *crowdfunding*, een moderne manier van financieren waarover Teresia gelezen heeft (bron 3). In een schema zetten ze twee aspecten van beide financieringsvormen onder elkaar.

Gebruik bron 3.

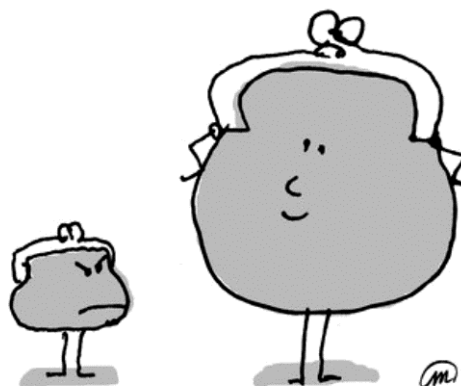
- 2p 6 Neem onderstaand schema over en kies bij ieder aspect de juiste financieringsvorm.

aspect	het hoogst bij
1 eisen die kredietverlener stelt aan kredietnemer	hypothecaire lening / <i>crowdfunding</i>
2 risico voor kredietverlener bij wanbetaling	hypothecaire lening / <i>crowdfunding</i>

Opgave 2

Hoe herverdelen?

uit een krant (maart 2014):
Een meerderheid van de economen is bezorgd over de toenemende inkomensverschillen in Nederland. Volgens deze economen leidt groeiende inkomensongelijkheid tot maatschappelijke onrust, die daarna via conjuncturele en structurele ontwikkelingen tot een lager nationaal inkomen kan leiden. Econoom Jakobson: "Om die reden kan het verstandig zijn om inkomen te herverdelen. De vraag is dan: wat is de meest efficiënte maatregel?"

Gebruik bron 1.

- 2p 7 Maak het schema in bron 1 compleet.
Doe het als volgt:
- Schrijf de letters a t/m e op.
  - Schrijf achter iedere letter het juiste economische verschijnsel.
- Kies uit:
- 1 nationale bestedingen dalen
  - 2 investeringsklimaat verslechtert
  - 3 consumptie daalt
  - 4 technologische vooruitgang wordt belemmerd
  - 5 consumentenvertrouwen daalt

Veelgebruikte herverdelingsmaatregelen zijn het verhogen van het minimumloon en het verhogen van het hoogste tarief van de inkomstenbelasting.

- 2p 8 Neem onderstaand schema over en geef met een kruisje aan of de herverdelingsmaatregel effect heeft op het primair inkomen, het secundair inkomen of op beide.

herverdelingsmaatregel	soort inkomen		
	primair	secundair	beide
verhogen minimumloon			
verhogen hoogste tarief inkomstenbelasting			

Volgens econoom Jakobson zijn beide maatregelen geen efficiënte manieren om het inkomen te herverdelen. Stel je de volgende situatie voor. Als journalist neem jij een interview af bij Jakobsen over dit onderwerp. Op basis van jouw aantekeningen (bron 2) schrijf je een artikel. Dat artikel begint als volgt:

“Volgens econoom Jakobson leidt het verhogen van het hoogste tarief van de inkomstenbelasting tot een lager nationaal inkomen en leidt het verhogen van het minimumloon tot hogere werkloosheid onder uitgerekend die werknemers, voor wie de bescherming met het minimumloon bedoeld is. Jakobson stelt dat een verhoging van de arbeidskorting voor de laagstbetaalden efficiënter is. Eén en ander laat zich als volgt toelichten....”

Gebruik bron 2.

- 3p 9 Schrijf in ongeveer 80 woorden **het vervolg** van het artikel. In het artikel moeten de volgende aspecten aan de orde komen:
- a de wijze waarop het verhogen van het hoogste tarief van de inkomstenbelasting kan leiden tot een lager nationaal inkomen;
  - b de wijze waarop het verhogen van het minimumloon kan leiden tot hogere werkloosheid onder uitgerekend die werknemers voor wie de bescherming met het minimumloon bedoeld is;
  - c de wijze waarop het verhogen van de arbeidskorting voor de laagstbetaalden de inkomensnivellering kan versterken.

Opgave 3

Liever geen lira?

uit een krant (mei 2013):

Turkije is een belangrijke handelspartner van de eurozone. De Turkse export heeft de afgelopen jaren dan ook veel hinder ondervonden van de economische krimp in de landen van de eurozone, met als gevolg dat de koers van de Turkse lira ten opzichte van de euro is gedaald.

- 2p 10 Leg uit dat economische krimp in de eurozone kan leiden tot een koersdaling van de Turkse lira ten opzichte van de euro.

Bilal besluit op 1 mei 2013, na meer dan veertig jaren werken in Nederland, terug te keren naar zijn vaderland Turkije. Van zijn spaargeld in Nederland wil hij een appartement van 200.000 Turkse lira kopen aan de westkust. De sleuteloverdracht van het appartement is op 1 september 2013. Op die datum vindt ook de betaling plaats. Toch besluit hij al op 1 mei 2013 euro's om te wisselen in de benodigde 200.000 Turkse lira.

Gebruik bron 1.

- 2p 11 Bereken in hele euro's hoeveel Bilal heeft verdiend of verloren doordat hij de benodigde lira's al op 1 mei 2013 heeft ingewisseld in plaats van op 1 september 2013.

uit een krant (2 september 2013):

De Turkse Centrale Bank (TCB) heeft gisteren op de valutamarkt een bedrag van 6 miljard Amerikaanse dollars omgewisseld in Turkse lira's. Deze maatregel werd genomen met het oog op de inflatie in Turkije, die door de koersdaling van de lira is opgelopen naar ruim 6%. De TCB hoopt met haar maatregel verdere koersdaling van de Turkse munteenheid tegen te gaan.

- 2p 12 Leg uit hoe een koersdaling van de lira kan leiden tot olopende inflatie in Turkije.

Gebruik bron 2.

- 2p 13 Welke grafiek uit bron 2 geeft de ingreep van de TCB juist weer?

Opgave 4

Dreigende deflatie

uit een krant, augustus 2014:

Normaal gesproken wordt het leven almaar duurder. Een beetje inflatie wordt gezien als smeerolie voor de economie: zij verleidt mensen om aankopen te doen in de verwachting dat spullen morgen een tikje duurder zijn. Door middel van rentebeleid probeert de Europese Centrale Bank (ECB) de inflatie net onder de 2% te houden. De inflatie mag volgens de ECB niet te hoog zijn, omdat er dan een loon-prijsspiraal kan ontstaan. Te lage inflatie kan omslaan in deflatie, die de economische groei kan schaden.

Een loon-prijsspiraal kan ontstaan indien loonstijgingen en prijsstijgingen elkaar versterken als gevolg van de onderstaande belangen:

belang 1: werknemers willen koopkracht behouden;

belang 2: werkgevers willen winst behouden.

Gebruik bron 1 en bovenstaande tekst.

1p **14** Welk belang moet worden ingevuld bij a en welk belang moet worden ingevuld bij b?

2p **15** Leg uit hoe deflatie kan leiden tot afnemende economische groei.

Iedere maand wordt er een 'eurozone-deflatie-index' gepubliceerd (zie bron 2). In deze graadmeter worden eurolanden gescoord op het deflatierisico.

Gebruik bron 2.

2p **16** Is het deflatierisico in Nederland volgens de bron toegenomen, afgenomen of gelijk gebleven, vergeleken met de eurozone? Verklaar het antwoord.

Gebruik bron 3 bij de vragen 17 en 18.

2p **17** Beschrijf hoe de ECB haar rentebeleid inzet om het deflatierisico in de eurozone te bestrijden. Gebruik pijl 10 en 12.

2p **18** Langs welke pijlen leidt de renteverandering van de ECB via een koersverandering van de euro (pijl 1) tot minder werkloosheid in de eurozone? Ga als volgt te werk:

- Geef een toelichting bij pijl 1;
- Noem de nummers van de overige pijlen en licht deze toe.

Opgave 5

Uitgestelde vluchten

Luchtvaartmaatschappij Europlane concurreert op de prijs van vluchten binnen Europa. Vanwege sterke prijsdruk op deze vluchten wil de directie van Europlane de huidige collectieve arbeidsovereenkomst (cao), die nog één jaar loopt, tussentijds aanpassen door de afgesproken loonsverhoging terug te draaien naar 0%. De vakbond, waarbij twee derde van de werknemers is aangesloten, is daar op tegen. Volgens de vakbond is er in de huidige cao een loonsverhoging van slechts 0,8% afgesproken, terwijl de inflatie 2,75% bedraagt. Bovendien stelt de woordvoerder van de vakbond: "Afspraak is afspraak. De vakbondsleden hebben er hard voor gevochten!"

1p 19 Verklaar dat bij het tot stand brengen van een cao voor een bedrijf sprake kan zijn van meeliftgedrag door werknemers.

2p 20 Bereken met hoeveel procent het reële loon van de werknemers daalt bij de huidige cao-afspraken.

De vakbond en de directie van Europlane discussiëren over het tussentijds aanpassen van de cao:

Gebruik bovenstaande discussie.

2p 21 Bereken met hoeveel procent de prijs van een vliegticket bij Europlane het afgelopen jaar gemiddeld is gedaald.

Uiteindelijk wordt besloten de cao niet tussentijds aan te passen. Ondertussen gaan de partijen zich bezinnen over de koers van de cao voor het volgend jaar. Elke partij heeft twee keuzemogelijkheden wat betreft de eigen opstelling tegenover de andere partij. Een econoom brengt de situatie in kaart en toont de mogelijke consequenties van elke keuze (bron 1). Hij stelt: "Indien beide partijen hun dominante strategie volgen, belanden ze in een gevangenendilemma."

Gebruik bron 1.

2p 22 Verklaar dat er hier sprake is van een gevangenendilemma.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 6

E-bike steeds populairder (ook bij dieven)

Fietsassurantiemaatschappij FAM, marktleider op het gebied van fietsdiefstalverzekeringen, heeft in een onderzoek een aantal kengetallen over 2013 verzameld. In het oog springt de toenemende populariteit van e-bikes. Op basis van deze ontwikkeling heeft FAM ook een aantal verwachte kengetallen voor het jaar 2014 opgenomen in het onderzoeksrapport. De gegevens staan vermeld in bron 1.

Gebruik bron 1.

- 1p 23 Verwacht FAM dat de verkopen van de e-bike als percentage van het totaal aantal te verkopen fietsen op de Nederlandse markt in 2014 zullen stijgen of dalen? Verklaar het antwoord zonder berekening.

In de directievergadering van FAM wordt het onderzoeksrapport besproken. Er zijn verschillende opvattingen over hoe FAM moet reageren op de verwachte toename van e-bikediefstal.

- De financieel directeur wil voor 2014 een hogere premie vaststellen waarbij de opslag voor bedrijfskosten en winst in euro's per polis hetzelfde blijft als in 2013.
- De algemeen directeur stelt dat zo'n uniforme premieverhoging zal leiden tot averechtse selectie, met als gevolg dat de totale winst in 2014 kan dalen.
- De marketingmanager stelt daarom voor om premiedifferentiatie toe te passen, zodat averechtse selectie voorkomen kan worden.

Gebruik bron 1.

- 2p 24 Bereken de hoogte van de verzekeringspremie voor een e-bike in 2014 als het voorstel van de financieel directeur wordt doorgevoerd.
- 2p 25 Verklaar de stelling van de algemeen directeur.
- 1p 26 Verklaar de stelling van de marketingmanager.

Bijlage HAVO
2017

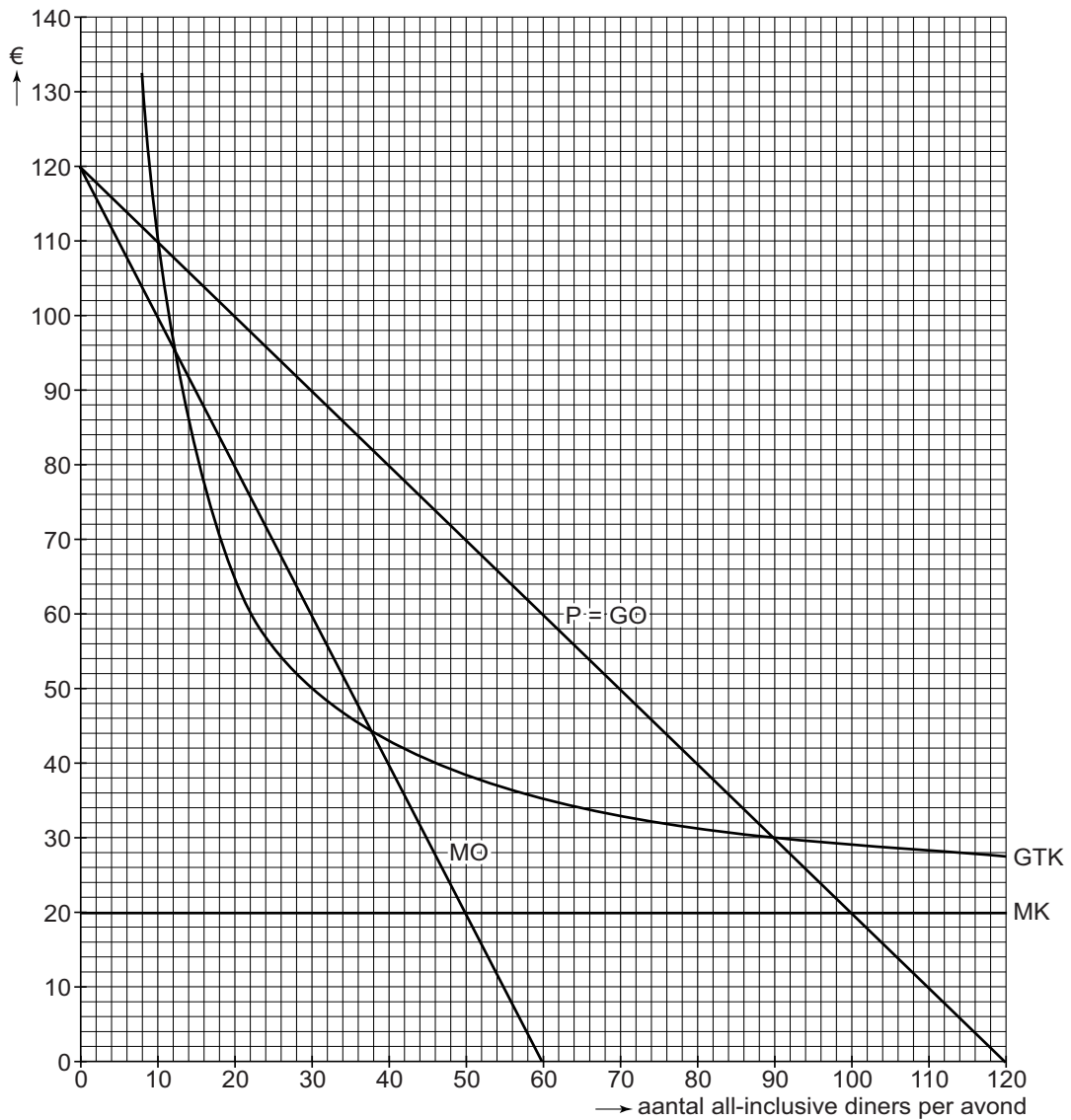
tijdvak 1

economie

Bronnenboekje

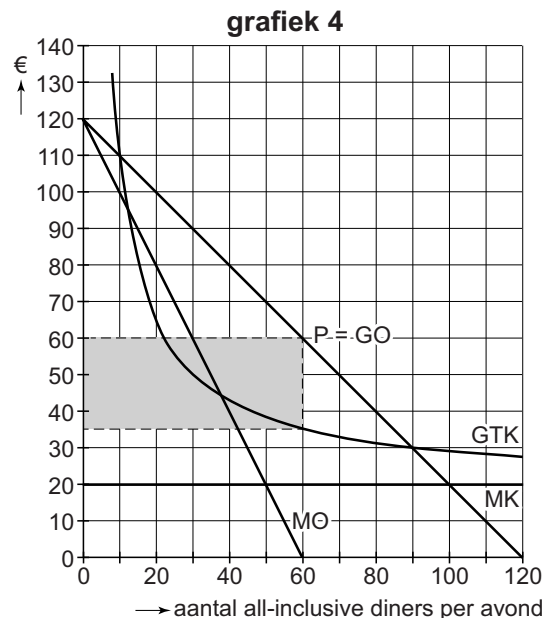
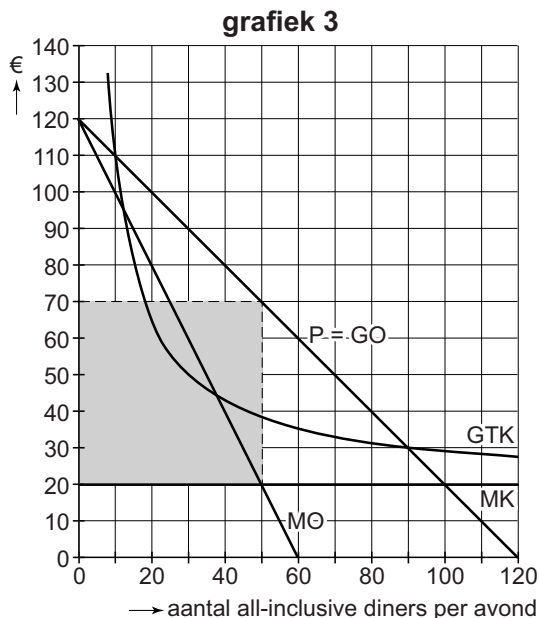
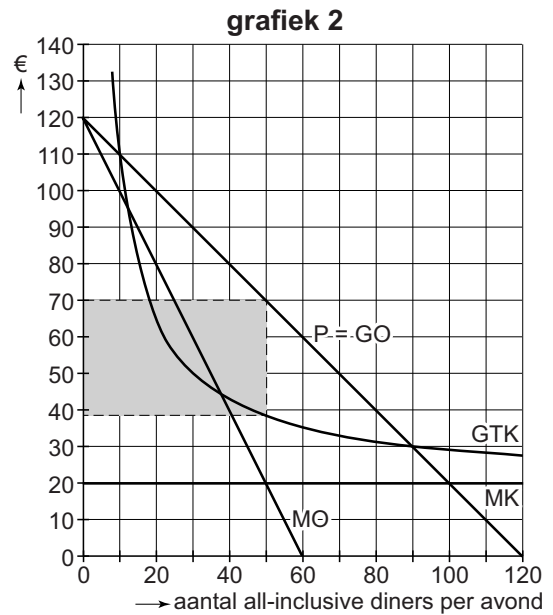
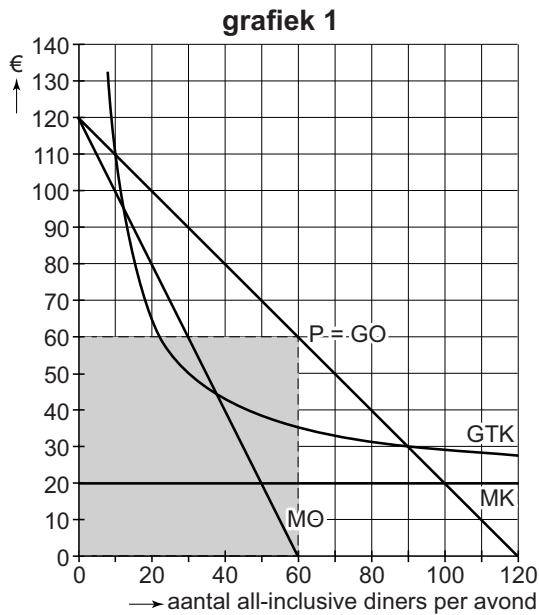
Opgave 1

bron 1 verwachte kosten en opbrengsten per avond van La Mama

- GTK = gemiddelde totale kosten
- P = verkoopprijs
- GO = gemiddelde opbrengst
- P = GO = prijs-afzetlijn
- MO = marginale opbrengsten
- MK = marginale kosten

bron 2 keuzemogelijkheden bij vraag 3

bron 3 financiering door middel van *crowdfunding*

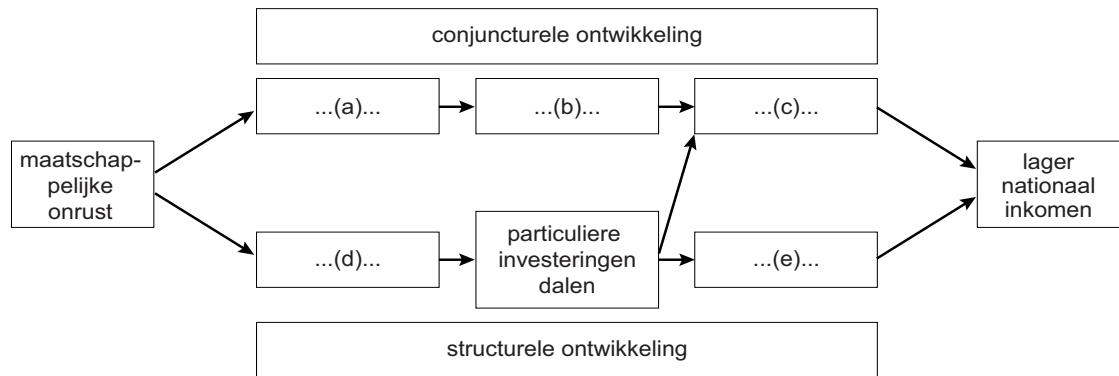
Crowdfunding is een manier om een investeringsproject te financieren, waarbij veel mensen elk een klein bedrag kunnen beleggen.

Crowdfunding is laagdrempelig, met direct contact tussen belegger en ondernemer, en kan plaatsvinden zonder financiële tussenpersonen.

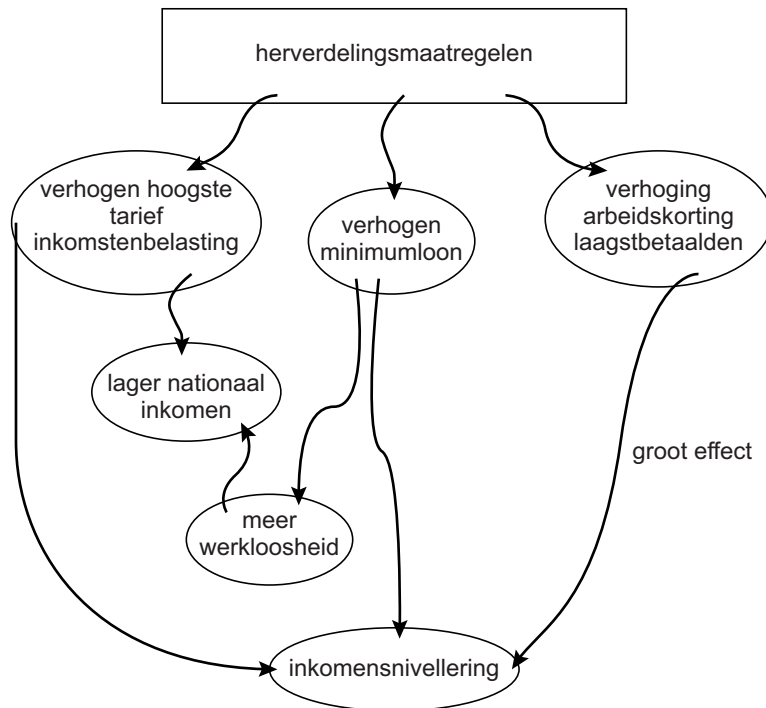
De kredietnemer betaalt aan de kredietverlener een vergoeding die afhankelijk is van het succes van het investeringsproject.

Opgave 2

bron 1 oorzaak-gevolgschema

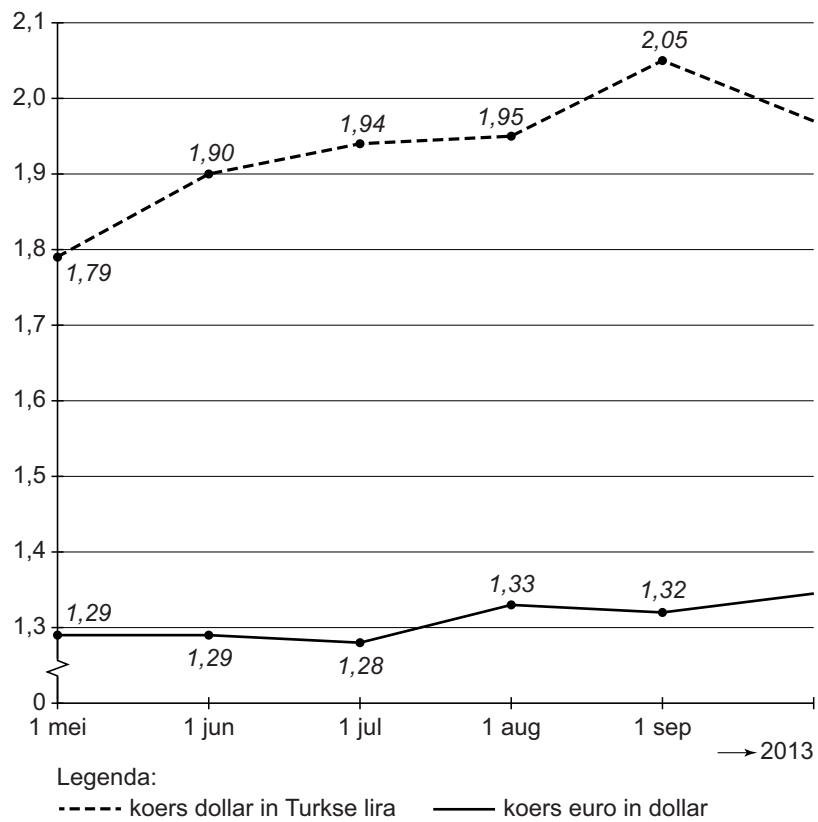

bron 2 aantekeningen interview

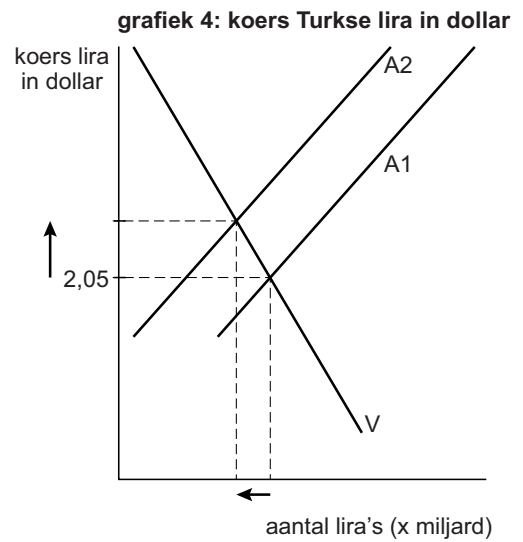
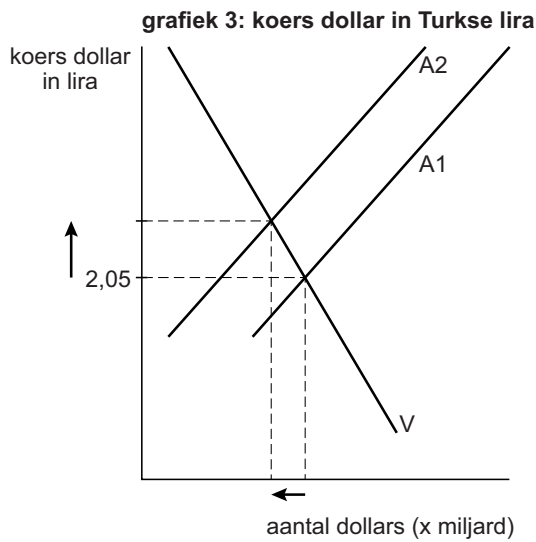
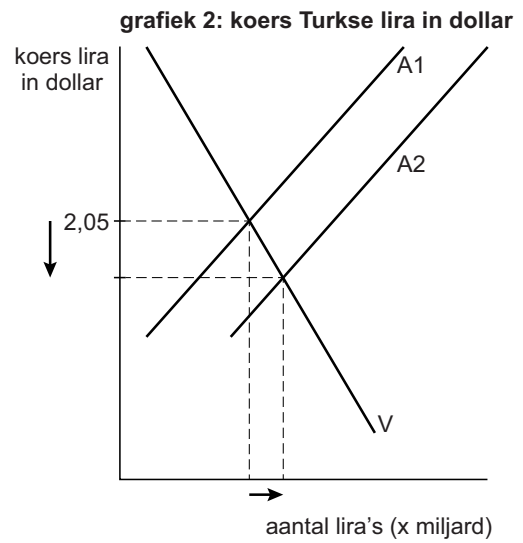
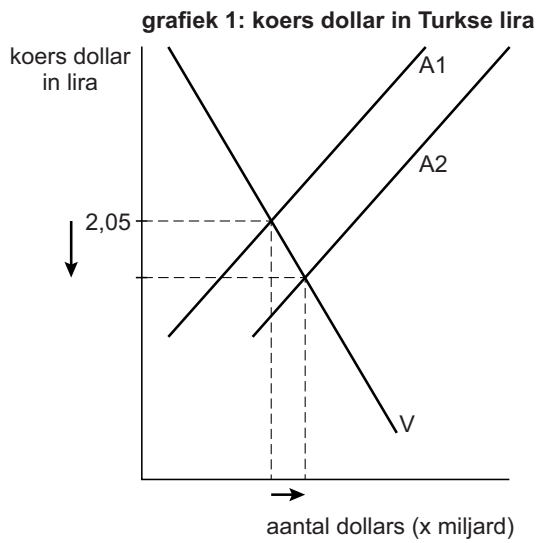

Opgave 3

bron 1 koers US dollar in Turkse lira en koers euro in US dollar
(1 mei – 1 september 2013)

bron 2 valuta-interventie Turkse Centrale Bank op 1 september 2013

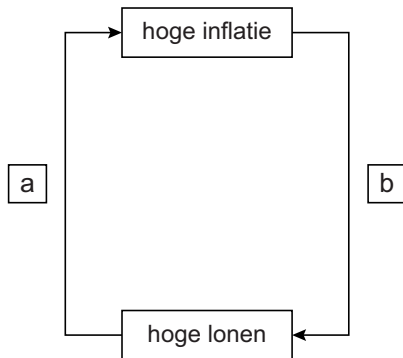
V en A1 = vraag en aanbod vóór valuta-interventie
 V en A2 = vraag en aanbod na valuta-interventie

Opgave 4

---

bron 1 loon-prijsspiraal

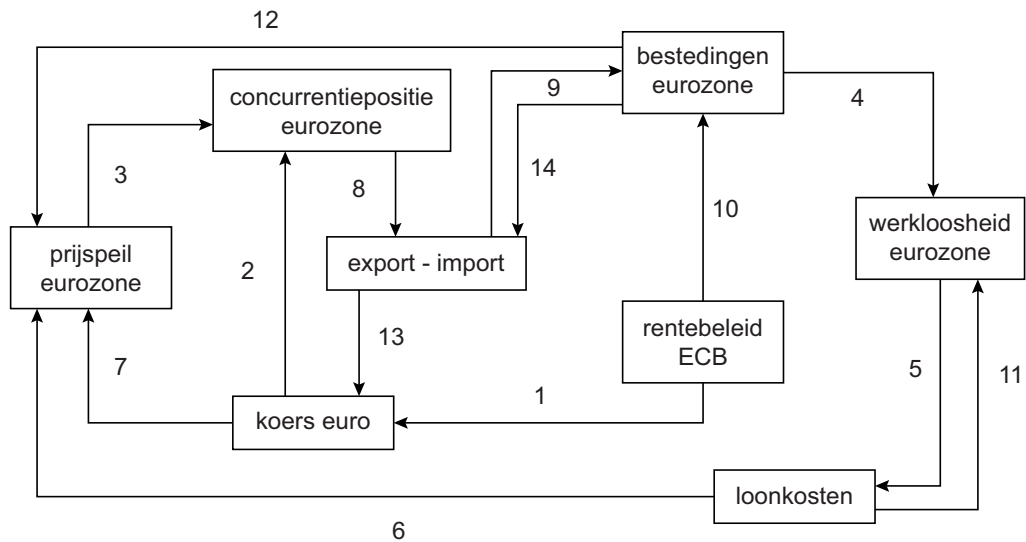

bron 2 eurozone-deflatie-index juli en augustus 2014

	deflatie-index	
	juli	aug
eurozone	-6	-6
Duitsland	-1	-1
Oostenrijk	-2	-2
België	-3	-3
Ierland	-5	-4
Finland	-4	-4
Frankrijk	-6	-6
Spanje	-6	-6
Nederland	-8	-6
Italië	-6	-7
Portugal	-6	-7
Griekenland	-7	-7

Een score van -10 betekent het hoogste deflatierisico.

bron 3 model van de economie van de eurozone

Opgave 5

bron 1 consequenties voor directie en vakbond van keuzemogelijkheden ten aanzien van een nieuwe cao

		<i>vakbond (werknemers)</i>	
		toegeven (inbinden)	vasthouden aan hoge eisen
directie (werkgever)	toegeven (inbinden)	☺ ; ☺	☹☹ ; ☺☺
	vasthouden aan een laag bod	☺☺ ; ☹☹	☹ ; ☹

Toelichting

De smiley's ter linkerzijde van de puntkomma geven steeds de consequenties van de ontstane situatie voor de directie, die ter rechterzijde van de puntkomma de consequenties voor de vakbond:

- ☺☺ zeer gunstig
- ☺ enigszins gunstig
- ☹ enigszins ongunstig
- ☹☹ zeer ongunstig

Opgave 6

bron 1 enkele resultaten uit het onderzoeksrapport van FAM

- Bij de introductie van de e-bike op de Nederlandse fietsenmarkt schafte met name de 'oudere' consument een e-bike aan voor recreatieve doeleinden. Tegenwoordig wordt de e-bike ook steeds meer gebruikt door werkenden en scholieren.
- Met name die laatste twee groepen gebruikers sluiten een verzekering voor hun e-bike af.

	2013	2014 verwacht
gegevens over de totale fietsenmarkt		
afzet nieuwe fietsen (x 1.000)	1.035	1.008
- waarvan e-bikes (x 1.000)	175	192
gegevens van verzekeringmaatschappij FAM		
gestolen e-bikes als percentage van het aantal verzekerde e-bikes	7%	14%
gemiddelde verzekerde waarde van een e-bike	€ 1.200	€ 1.300
premie per polis (incl. 21% assurantiebelasting)	€ 125,84	.....
- waarvan opslag voor bedrijfskosten en winst	€ 20	.....

Correctievoorschrift HAVO

2017

tijdvak 1

economie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores

Algemene regel 3.6 is ook van toepassing als gevraagd wordt een gegeven antwoord toe te lichten, te beschrijven en dergelijke.

Opgave 1

1 maximumscore 2

- bij (1) prijs-afzetlijn
- bij (2) onvolkomen
- bij (3) proportioneel

indien drie juist	2
indien twee juist	1
indien één of geen juist	0

2 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste berekening is:
 $TO_{(Q=90)} = 90 \times 30 = \text{€ } 2.700$

3 maximumscore 2

grafiek 1

Opmerking

uitsluitend 2 of 0 scorepunten toekennen

4 maximumscore 2

nee

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

- prijselasticiteit bij prijsverlaging van € 10
 $P_0 = 50 \quad Q_0 = 70$
 $P_1 = 40 \quad Q_1 = 80$
 $\% \Delta = -20\% \quad \% \Delta = +14,3\%$ 1
- De gevraagde hoeveelheid diners stijgt relatief minder dan de prijs daalt / de elasticiteitscoëfficiënt (-0,715) is, absoluut gesproken, kleiner dan 1, dus er is sprake van een inelastische vraag 1

5 maximumscore 2

meer naar links

Een voorbeeld van een juist verklaring is:

Op een maandag zal er **bij elke gekozen prijs** minder vraag zijn naar *all-inclusive* diners.

Vraag	Antwoord	Scores

6 maximumscore 2

aspect	het hoogst bij
1 eisen die kredietverlener stelt aan kredietnemer	hypothecaire lening
2 risico voor kredietverlener bij wanbetaling	crowdfunding

Opgave 2

7 maximumscore 2

- (a) 5 (consumentenvertrouwen daalt)
- (b) 3 (consumptie daalt)
- (c) 1 (nationale bestedingen dalen)
- (d) 2 (investeringsklimaat verslechtert)
- (e) 4 (technologische vooruitgang wordt belemmerd)

- zowel (a), (b) als (c) juist 1
- zowel (d) als (e) juist 1

8 maximumscore 2

herverdelingsmaatregel	soort inkomen		
	primair	secundair	beide
verhogen minimumloon			x
verhogen hoogste tarief inkomstenbelasting		x	

9 maximumscore 3

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

- a Het verhogen van het hoogste tarief kan ertoe leiden dat mensen met een hoog inkomen naar het buitenland vertrekken / zwartwerken meer voorkomt / werknemers kunnen besluiten om minder te gaan werken 1
- b Het verhogen van het minimumloon leidt tot hogere loonkosten voor bedrijven, waardoor bedrijven (als gevolg van bijvoorbeeld automatisering) minder vraag naar laaggeschoolde arbeid zullen uitoefenen, met toenemende werkloosheid als gevolg 1
- c Het verhogen van de arbeidskorting voor de laagstbetaalden zal leiden tot een hoger netto-inkomen van alleen de laagstbetaalden, waardoor de inkomensverschillen sterker nivelleren 1

Opgave 3

---

10 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

De vermindering van de export van Turkije naar de eurozone als gevolg van de economische krimp in de eurozone betekent een verlaging van de vraag naar de Turkse lira, waardoor de koers van de lira daalt.

11 maximumscore 2

Bilal heeft daarmee 12.779 euro verloren.

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

1 mei 2013: euro in Turkse lira uitgedrukt $1,29 \times 1,79 = \text{lira } 2,31$

1 september 2013: euro in Turkse lira uitgedrukt $1,32 \times 2,05 = \text{lira } 2,71$

$$1 \text{ mei } 2013: \frac{200.000}{2,31} = 86.580 \text{ euro}$$

$$1 \text{ september } 2013: \frac{200.000}{2,71} = 73.801 \text{ euro}$$

$$86.580 - 73.801 = 12.779 \text{ euro nadeel}$$

Opmerking

Als een afwijkend antwoord is verkregen op basis van juiste berekeningen met meer dan twee decimalen, dienen scorepunten te worden toegekend.

12 maximumscore 2

Voorbeelden van een juiste uitleg zijn:

- Een koersverlaging van de lira maakt importeren voor Turkije duurder en als de verhoging van de importprijzen wordt doorberekend in de verkoopprijzen, heeft dat oplopende (kosten)inflatie tot gevolg.
- Een koersverlaging van de lira maakt exporteren vanuit Turkije goedkoper en als door toenemende export de capaciteitsgrenzen worden bereikt, heeft dat (bestedings)inflatie tot gevolg.

13 maximumscore 2

grafiek 1

Opmerking

uitsluitend 2 of 0 scorepunten toekennen

Opgave 4

---

14 maximumscore 1

- a werkgevers willen winst behouden
- b werknemers willen koopkracht behouden

15 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste uitleg is:

- Consumenten verwachten bij deflatie verdere prijsdaling en stellen hun consumptie uit (met als gevolg dat bedrijven hun investeringen uitstellen) 1
- Dit betekent daling van de bestedingen en van de productie 1

16 maximumscore 2

afgenomen

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

Het deflatierisico in de eurozone is gelijk gebleven, terwijl het deflatierisico in Nederland is afgenomen.

Opmerking

Als niet verwezen wordt naar het gelijkblijvende deflatierisico van de eurozone dienen geen scorepunten te worden toegekend.

17 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist antwoord is:

De ECB wil de rente verlagen om daarmee te bereiken dat in de eurozone (de consumptie, de investeringen en daarmee) de bestedingen toenemen (pijl 10), hetgeen (via pijl 12) kan leiden tot een opwaartse druk op het prijsniveau (en daling van het deflatierisico).

18 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste toelichting is:

- Door een verlaging van de rente ontstaat kapitaalvlucht uit de eurozone, waardoor het aanbod van de euro toeneemt en de koers van de euro daalt (pijl 1) 1
- hetgeen leidt tot een verbetering van de internationale concurrentiepositie (pijl 2), waardoor de export aantrekt en het saldo export - import verbetert (pijl 8) en er uiteindelijk meer bestedingen (pijl 9) en minder werkloosheid (pijl 4) ontstaat in de eurozone 1

Opgave 5

---

19 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

Leden van een vakbond betalen lidmaatschapsgeld en werknemers die geen lid zijn, kunnen zonder te betalen profiteren van de gemaakte cao-afspraken.

20 maximumscore 2

Een voorbeeld van juiste berekening is:

$$\frac{100,8}{102,75} \times 100 = 98,1$$

Dit betekent een daling van 1,9%.

21 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juist berekening is:

- De totale kosten zijn gedaald met 10%, dus de totale opbrengsten zijn ook met 10% gedaald (break-even)

$$TO_{index} = \frac{P_{index} \times Q_{index}}{100} = \frac{P_{index} \times 120}{100} = 90 \quad 1$$

- $P_{index} = \frac{100 \times 90}{120} = 75$

De prijs van een vliegticket bij Europlane is gemiddeld met 25% gedaald 1

22 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

- De dominante strategie van de directie is 'vasthouden aan een laag bod' en de dominante strategie van de vakbond 'vasthouden aan hoge eisen' 1
- Dit levert een uitkomst op die voor beide partijen suboptimaal is 1

Opgave 6

---

23 maximumscore 1

stijgen

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

De totale afzet van nieuwe fietsen in 2014 zal naar verwachting afnemen, terwijl voor de afzet van e-bikes in 2014 een toename wordt voorspeld.

Vraag	Antwoord	Scores

24 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste berekening is:

$$0,14 \times 1300 = \text{€ } 182,-$$

$$(182 + 20) \times 1,21 = \text{€ } 244,42$$

25 maximumscore 2

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

Premieverhoging kan ertoe leiden, dat 'goede risico's' de e-bike niet meer verzekeren bij deze verzekeraar. De verzekeraar zal daardoor verhoudingsgewijs meer 'slechte risico's' overhouden, waardoor er in verhouding tot de premieopbrengst meer schadevergoeding uitgekeerd moet worden (ten koste van het winstniveau).

26 maximumscore 1

Een voorbeeld van een juiste verklaring is:

Premiedifferentiatie kan ertoe leiden, dat meer 'goede risico's' worden aangetrokken door een lagere premie.

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 23 mei.

Ook na 23 mei kunt u nog tot 14 juni gegevens voor Cito accorderen. Alle gegevens die vóór 14 juni zijn geaccordeerd, worden meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in de webbased versie van Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.